

Oriental Journal of Philology

ORIENTAL JOURNAL OF PHILOLOGY

journal homepage:
<http://www.supportscience.uz/index.php/ojp/about>

"Shakespeare of Uzbek literature..."

Azizaga Alakbarli

*Doctor of Philosophy in History, Associate Professor,
Leading researcher of the Institute of History named after A. A. Bakikhanov
ANAS,
Gulshan Kangarlinskaya,
Science of the Institute of History named after A.A. Bakikhanov ANAS
worker, art critic*

Abstract: M. Sheikhzadeh is one of the most prominent representatives of the modern Uzbek literature. In this article the different directions of his multifaceted creativity are looking over, analyzing and the interesting and exemplary drawings of his life are explaining. According to the researchers perspectives are bringing clarity to the main point.

The facts and considerations confirming the greatness of M.Sheikhzadeh personality are reflected in this article.

Key words: the poet, poem, literature, Uzbekistan, scientific article, scientist.

“Özbək ədəbiyyatının Şekspiri...”
Əzizaga Ələkbərli,

*AMEA A. A. Bakixanov adına Tarix İnstitutunun aparıcı elmi işçisi, tarix üzrə
fəlsəfə doktoru, dosent
Gülşən Kəngərlinskaya,
AMEA A.A.Bakixanov adına Tarix İnstitutunun elmi
işçisi, sənətsünas*

Аннотация: Максуд Шейхзаде - один из видных представителей современной узбекской литературы. В статье рассматриваются и анализируются направления его многостороннего творчества, осмысливаются интересные и поучительные штрихи его жизни, опираясь на взгляды и точки зрения исследователей, проясняется суть.

Факты, данные в статье и подтверждающие величие личности М. Шейхзаде, весьма запоминающиеся.

Ключевые слова: поэт, поэма, литература, Узбекистан, научная статья, ученый.

Xülasə: Maqsud Şeyxzadə müasir özbək ədəbiyyatının ən görkəmli nümayəndələrindən biridir. Məqalədə onun çoxcəhətli yaradıcılığının ayrı-ayrı istiqamətləri nəzərdən keçirilir, təhlil olunur, həyatının maraqlı və ibrətamiz cizgiləri mənalandırılır, tədqiqatçıların baxış və mülahizələrinə söykənməklə mahiyyətə aydınlıq gətirilir.

Məqalədə M.Şeyxzadə şəxsiyyətinin böyüklüyünü təsdiqləyən fakt və mülahizələr yaddaqalandır.

Açar sözlər: şair, poema, ədəbiyyat, Özbəkistan, elmi məqalə, alim

Maqsud Şeyxzadə müasir özbək ədəbiyyatında fəlsəfi- siyasi şeirin və dramaturgiyanın ən görkəmli nümayəndələrindən biridir. Buna görə də Özbəkistanın xalq yazıçısı Şükrullanın onu “özbək ədəbiyyatının Şekspiri” adlandırması heç də təsadüfi deyil. (1)

M.Şeyxzadə “ Özbək sosialist mədəniyyəti tarixinə filosof, şair, dramaturq, qüdrətli alim, ustad tərcüməçi, görkəmli pedaqoq, alovlu natiq, yorulmaz ictimai xadim, mahir folklorçu, dilçi, tənqidçi və ədəbiyyatşünas kimi daxil olmuş, zəngin elmi və bədii irs qoyub getmişdir. Milliyyətə azərbaycanlı olan bu şair əsasən

özbəkçə yazıb-yaratmış və özbək sovet ədəbiyyatının banilərindən biri kimi yüksəlmişdir.” (2, s. 217)

M.Şeyxzadə irsini tədqiq etmiş özbək alimi İbrahim Qafurov şairi özbək klassik ədəbiyyatının möhkəm, davamlı sütunlarından biri adlandırmış və onun təkcə şeir, poema, pyes və məqalələrində deyil, bütün yaradıcılığında iki xalqın adından cəsarətlə danışdığını səmimiyyətlə söyləmişdir. (3, s. 250-251)

M.Şeyxzadənin poeziyasından bəhs edən tədqiqatçı alim İ.Qafurov yazırdı:” Onun şeirlərini oxuyanda vətənpərvərlik duyğusunun nə qədər güclü və dərin olduğunu görürük, anlayırıq, heyrətlənirik. Şairimizə bütün ömrü boyu bu duyğu yar olub, onun qəlbini, qələmini bu duyğu idarə edib. Bəli, Şeyxzadənin hər şeirinin, hər misrasının vətən sevgisindən doğulduğunu demiş olsaq, bu mübaliğə olmaz.” (4, s. 58)

M. Şeyxzadə gənc yaşlarından şeirə böyük həvəs göstərmişdir. Onun 13 yaşında ikən yazdığı “ Qızıl əsgər nəğməsi” şeiri rayon qəzetində çap olunmuşdu. 1921-ci ildə N. Nərimanov Ağdaş şəhərində olarkən, təsadüfən M. Şeyxzadənin oxuduğu məktəbə də getmiş, onun söylədiyi xoşuna gələn üç şeirini özüylə götürərək Bakıya qayıdarkən elə həmin ilin dekabr ayının 21-də də “ Kommunist” qəzetində dərc etdirmişdir. (5)

Əlbəttə, 13 yaşındaykən yazdığı şeirlərin rayon və mərkəzi qəzetlərdə çap edilməsi və 15 yaşında yazdığı pyesin Ağdaş şəhər həvəskar dram dərnəyi tərəfindən tamaşaya qoyulması onun müəllifinin böyük istedadından xəbər verirdi.

M.Şeyxzadənin həyatı, şairlik taleyi 1928-ci ildən Daşkəndlə bağlanmışdır. O, bu qardaş torpağına gəlişindən razı qalmış, özbək xalqına mənən bağlanaraq böyük, şərəfli yaradıcılıq yolu keçmişdir. İçindəki vətən sevgisi, həsrəti onu həzin duyğularla müşayiyyət etsə də, Özbəkistanda ikinci vətən tapması könlünə doğmalığ, məhrəmlik gətirmişdir. Şair “ Daşkəndnamə” (1957) poemasında içindəki duyğuları dilə gətirərək yazırdı:

Dünyaya gəldim mən Azərbaycanda,

Keçdi uşaqlığım bu gül məkanda.

Nizami vətəni, Gəncə ölkəsi,

Doldurdu sinəmə şeiri, həvəsi.
Anam Kür çayının şirin sədası,
Oyatdı könlümdə yazmaq həvəsi.
Şair vətəndən ayrı düşsə də, Özbəkistan onun ilhamına qol-qanad vermiş,
doğma ana kimi bağrına basaraq əzizləmişdir:

Lakin şairliyim burda boy atdı,
Sır-Dərya sahili qəlbimə yatdı.
Həzrət Nəvainin öpdüm əlini,
Bəyəndim, bəslədim onun dilini.
Özbək vadisində atımı sürdüm,
Sənət karvanımı mən burda gördüm.
Mənim taleyimdən yox şikayətim,
Burda çiçəkləndi şeirim-sənətim. (5)

M.Şeyxzadənin şeirləri 1929-cu ildən etibarən müntəzəm olaraq Özbəkistan mətbuatında çap olunmağa başlanmışdır. Onun ilk şeirlər toplusu “ On şeir” 1930-cu ildə çap olunmuşdur. Bundan sonra şairin “ Həmfikirlərim” (1933), “ Üçüncü kitab” (1934) və “ Cümhuriyyət” (1935) kitabları işıq üzü görmüşdür.

M.Şeyxzadənin XX əsrin 30-cu illər poeziyasında xalqlar dostluğu və yeni həyatın təbliği və tərənnümü mühüm yer tuturdu. Şairin “ Vətən”, “ Nişan”, “ Kreml saati”, “ Qanun”, “ Misranın yaranması” və s. kimi onlarca şeirləri yeni həyatın ruhunu əks etdirməklə yanaşı, şairin torpaq, yurd və vətən sevgisini də dolğunluğu ilə ifadə edirdi. Şair vətən sevgisini mənalandıraraq yazırdı:

Vətəndir şairə sevgi bəxş edən,
Söz də, qafiyə də bir bəhanədir.
Qəlbimə nur saçır mənim doğma el,
Hər misra o nurdan bir nişanədir.

1418 gün çəkən Böyük Vətən müharibəsi illəri M.Şeyxzadə yaradıcılığının məhsuldar dövrü sayılır. Şairin “ Kapitan Qastello”, “ Semyonçenko, afərin!” , “ İki şeir”, “Yox , mən ölməmişəm”, “ Məktub”, “ Əks-səda” şeirləri, “ Ağsaqqal”,

“ Onbirlər”, “ Jenya”, “ Üçüncü oğul” poemaları və “ Cəlaləddin Mənzuberdi” pyesi bu illərdə yaranmışdır. (6, s.57- 72, 107- 138).

Tədqiqatçı alim İ.Qafurov “ Yoldaş Şeyxzadə” məqaləsində şair M. Şeyxzadənin müharibə dövrü yaradıcılığından bəhs edərək yazmışdır: “ Müharibə illərində Şeyxzadənin ictimai lirikasında həqiqətən də böyük və ciddi keyfiyyət dəyişiklikləri baş verdi. Onun şeiri qalın əsgər şineli geyindi. Ancaq bu şinelin altında xalqın mərd ürəyi vururdu və bu ürəyin döyüntüləri döyüşkən mübariz nəğmələrə çevrilirdi. Şeyxzadənin müharibə lirikası onun adını xalq içində məşhurlaşdırdı, adamlar onun şeirlərini əzbərləməyə başladılar. Şeyxzadənin şeirləri döyüşçülərin cib dəftərlərinə köçdü, döyüş vaxtı yada düşdü, dillər əzbəri oldu.” (4, s.61)

Tədqiqatçı alim, filologiya üzrə elmlər doktoru Almaz Ülvi M.Şeyxzadənin müharibə dövründə yazdığı poemalardan bəhs edərkən göstərmişdir: “ Onun qələmə aldığı vətən sevgili, vətən məhəbbətli poemaları təkcə məzmunca yox, həm də mənə və məntiqcə, ruhu ilə unudulmaz əsərlərdir. M. Şeyxzadənin müharibə dövr əsərlərində qəhrəmanlıq, psixoloji nikbinlik kimi poetik təsirlər yaradıcılığının əsas qayəsini təşkil etmişdir.” (7, s.13)

50-ci illər M.Şeyxzadənin yaradıcılıq taleyində dərin iz qoyan mənəvi sarsıntılarla dolu illər idi. 1952-ci ildə onu millətçilikdə günahlandıraraq, yanvarın 31-də əsassız olaraq Özbəkistan Yazıçıları Birliyinin üzvlüyündən çıxartdılar. Həmin ildə Daşkənd məhkəməsinin hökmü ilə 25 il həbs cəzası kəsərək Sibirə- İrkutsk düşərgəsinə sürgün etdilər. 1953-cü ildə İ.V.Stalinin ölümündən sonra ölkədə mülayimləşmə başladı. Nahaq, günahsız yerə həbs olunanlar bəraət aldılar. Şairin anası Fatma xanımın SSRİ Ali Sovetinin Rəyasət Heyətinə məktubla müraciəti nəticəsində M.Şeyxzadə də əfv olundu. 1954-cü ildə sürgündən azad edildi. 1956-cı ildə o, yenidən birliyin üzvlüyünə qayıtdı. (9)

M.Şeyxzadə həbsdən Daşkəndə qayıtdıqdan sonra 1957-ci ildə “Daşkəndnamə” adlı çox dəyərli bir poema yazaraq sevimli oxucularının mühakiməsinə verdi. Əsər ictimaiyyət arasında müsbət mənada böyük əks-səda doğurdu.

M.Şeyxzadənin bu poemasının bədii məziyyətlərindən bəhs edən özbəkşünas alim Almaz Ülvi yazır ki, “ Bu əsərində o, yaşadığı ömrünün poetik cizgilərini təsvir etmişdir. Bütün həyatı boyu vətəninə, xalqına-viddanı, qəlbi ilə sadıq olmuş, saf olmuşdur. Bəlkə də ona həbs damğası vurduranlara vicdan hesabatı idi. O, Qafqazdan sürgün olunanda da, Stalin repressiyasına uğrayaraq 25 illik həbs cəzası alanda da günahsız olmuşdur. Ən böyük günahı Vətənə övlad məhəbbəti, türkçülük əqidəsi olmuşdur. Daşkəndlə bağlı 30 illik həyatını, eşqini, həyəcanını, qəlbinin vətən duyğularını misralamışdır.” (7, s.13)

M. Şeyxzadənin poeziyası haqqında ədəbiyyatşünas alim Pənah Xəlilovun da dedikləri böyük əhəmiyyət kəsb edir: ” Onun poeziyasında çörəkli Daşkəndin, qonaqpərvər respublikanın füsunkar təbiəti, nəcib qurucularının unudulmaz portreti var. M.Şeyxzadə lirikasını milli gözəlliyi ilə seçilən, beynəlmiləl ənənələri ilə şöhrətlənən Özbəkistan haqqında, onun görkəmli partiya və dövlət xadimləri, incəsənət ustaları haqqında bir himn adlandırmaq olar. “ Daşkəndnamə” poeması bu şəhərin tarixi keçmişi və bu gününə dair, məşhur ədəbiyyat- mədəniyyət xadimlərinə dair dərin vətəndaşlıq duyğuları, əsl övlad məhəbbəti ilə yaradılmış bir əsərdir. Burada müəllifin bədii etirafları, ictimai- fəlsəfi məzmun daşıyan ricətləri, gözəl təbiət lövhələri heyrətamizdir.” (6, s.7)

Maqsud Şeyxzadə böyük dramaturq idi. O, “ Cəlaləddin Mənquberdi” (1944) və “Mirzə Uluğbəy” (1940-1959) mənzum tarixi faciələri ilə özbək dramaturgiyasının mükəmməl əsasını, möhkəm təməlini qoyaraq gələcək sağlam inkişafı üçün örnək rolu oynamışdır. İstər özbək, istərsə də Azərbaycan ədəbiyyatşünaslarının, ədəbi-tənqidinin diqqət mərkəzində və maraq dairəsində olan bu dram əsərlərinə dəfələrlə müraciət edilmiş və müxtəlif rakurslardan yanaşılmaqla dəyərli fikirlər, mülahizələr söylənilmişdir. Bu müəlliflər içərisində X.R.Ulutürkün xidmətləri daha böyükdür. Onun bir alim kimi üstünlüyü ondadır ki, o, nəinki köhnə ehkamlarla barışmır və onları yıxmaqdan da belə çəkinmir. Onun “ Maqsud Şeyxzadə” (Bakı, 1979), “Maqsud Şeyxzadənin bədii yaradıcılığı” (Bakı, 1980) kitabları, “Böyük sənət xəzinəsi” (1979), “M.Şeyxzadə yaradıcılığında Azərbaycan-özbək ədəbi ənənələri” (1985), “Poeziya - ən böyük milli sərvət” (1992) kimi elmi

məqalələri və “Azərbaycan-özbək ədəbi əlaqələrinin qüvvətlənməsində M.Şeyxzadənin rolu” adlı doktorluq dissertasiyası bu baxımdan çox böyük elmi əhəmiyyət kəsb edir. (10, s.149).

M.Şeyxzadə yaradıcılığını ustalıqla, böyük sevgi və sayğı ilə tədqiq edən Xəlil Rza yazırdı ki, “özbək dramaturgiyasına M.Şeyxzadənin gətirdiyi ən böyük keyfiyyət nədir? Şairanəlik! Burada şairanəlik daha çox müəllifin həyata baxışında, varlığı qavrama və əksətdirmə bacarığında, bədii obrazlar düzümündədir. Buna görə də hər iki pyesdə hətta remarka və nəsr ilə yazılmış parçalar da şairanədir. (11, s.60).

M.Şeyxzadə “Cəlaləddin Mənzuberdi” əsərini 36 yaşında olarkən partiyanın tapşırığı ilə yazmışdı. O, çox böyük məsuliyyət tələb etdiyindən qısa bir müddət ərzində - iki ay ərzində əsəri tamamlayaraq teatrın Bədii şurasına təqdim etmişdir. İlk tamaşa çox yüksək səviyyədə keçərək, böyük səs-sədaya səbəb olmuşdu. Çünki müharibə dövrü olduğu üçün qəhrəmanlıq motivləri ön plana keçmiş, eləcə də tarixə söykənən hadisələr ədəbiyyatın aparıcı, baş mövzusunə dönmüşdü.

Böyük rəğbətlə qarşılanan əsər müəllifinə şöhrət gətirsə də, “yan” soylularda qısqanclıq yaratdı. “Düşmən” izi axtardılar, şərə, böhtana əl atdılar, millətçilik damğası vurmaqdan belə çəkinmədilər. Stalin rejiminin yaxıb-yandıran, qara kabus kimi dolaşan NKVD cəsuslarının at oynadan vaxtları idi. Müqəddəs, işıqlı insanlar şərlənir, ləyaqətsiz, şərəfsiz insanlar meydan sulayırdı. Cəmiyyətdə, sanki gözəgörünməz bir bəyər qurulmuşdu. Ora qədər kimsə cəhd edə bilər, ancaq nə qədər ağıllı, düşüncəli olsa da, onu aşa bilməzdi. Böyük düşüncə, elə bil ki, yasaq idi, milli hiss, milli duyğu milli varlığı oyada bilirdi. Buna görə də şər qarını döydü. Dramatik əsərdəki mənfi epizodik gürcü obrazını qaraladılar. Guya müəllif “ellər atası” Stalinin mənsub olduğu xalqa bu obrazın timsalında işarə edir, deyəcəklərini çatdırırdı. Ədalət itmişdi, qanun ayaqlar altında tapdalanırdı. Həqiqət deyən dilini kəsir, ağıllı başları sürgündə çürüdür, gedər-gəlməzə göndərirdilər.

Millətçi damğasıyla M.Şeyxzadəni suçlayaraq, 25 il həbs cəzası kəsdilər və uzaq Sibirə - İrkutsk düşərgəsinə göndərdilər. Haqq yerini tapana qədər o, 25 illik həbs cəzasının üçdə bir hissəsini əzablar, ağrılar içərisində keçirdi. Nə qədər mövzular dünyaya gəlmədən, içində boğulub getdi. Yazılmamış əsərlər adsız,

kimsəsiz qəbirlər kimi yaddaşında sıralandı, zamanın içində axıb gedən öz zamanını, kədərli şair, sənətkar taleyini yaşaya bilmədi. Axı şair yazanda, yazdıqlarında yaşayır.

“M.Şeyxzadə həbs düşərgəsinə göndərilsə də, artıq çox qısa səhnə həyatı yaşayan “Cəlaləddin Mənquberdi” dillər əzbərinə çevrilmişdi. Sadə, axıçı poetik dillə, başdan-başa qəhrəmanlıq eşqi ilə yazılan bu əsər hər kəsin qəlbində yer etmişdi. Çoxları hətta bu əsəri əzbər bilirdi. Necə ki, bizdə “Vaqif”i bilirdilər.” (7, s.15)

Xəlil Rza irsini araşdıran tədqiqatçı alim Ə.Əsgərli onun memuarlarına istinad edərək “Cəlaləddin Mənquberdi” əsərinin yazılması haqqında belə bir mülahizə bildirir ki, II Dünya müharibəsi illərində Özbəkistan KP MK katibi Osman Yusifov xalqın əhvalını yüksəltmək, onların vətənpərvərlik eşqini alovlandırmaq üçün özbəklərin milli qəhrəmanı Cəlaləddin Mənquberdi barədə əsər yazdırmaq fikrinə düşmüşdü. Bəs bu əsəri kim yazsın deyə düşünəndə, ona bildirmişdilər ki, belə tarixi əsəri Maqsud Şeyxzadə yazsa bilər. M.Şeyxzadə bu əsəri iki ay ərzində (1944) yazıb MK-ya təhvil verir, əsər Stalin mükafatına təqdim edilir. Lakin guya əsərdə gürcülərə “sataşır” bəhanəsi ilə müəllifi şərləyib, əsəri də ortadan yığırdırlar. M.Şeyxzadə tutulur. 1955-ci ildə görkəmli sənətkarın bəraət almasından sonra 1961-ci il mayın 21-də əsər tamaşaya qoyulur. (8, s.334-335)

Azərbaycanın xalq yazıçısı Mirzə İbrahimov M.Şeyxzadənin dramaturji fəaliyyətindən bəhs edərkən “Sözün hikməti” məqaləsində yazmışdır: “Söz ustadının ilk dramında vətənpərvərlik və insaniyyət yüksək bədii ifadəsini tapmışdır.” (7, s.16)

İstedadlı ədəbiyyatşünas alim Pənah Xəlilov S.Vurğunun “Vaqif”iylə “Cəlaləddin Mənquberdi”nin motivləri, tarixi hadisələrin səciyyəsi, əmələ gələn ictimai-tarixi konfliktlə üz-üzə duran qüvvələrin yaxınlığı baxımından müqayisə edərkən, “Hərəkətin, əhvalatın, bəzən dramatik münaqişə və mükəllimin oxşarlığı cəhətdən deyil, daha çox yaradıcı istifadə cəhətdən “Cəlaləddin Mənquberdi” faciəsində “Vaqif”i xatırladan bir ruh vardır.” – qənaəti üzərində duraraq fikrini belə qüvvətləndirir: “S.Vurğunun mənzum tarixi faciə sahəsində qazandığı nailiyyət (xüsusən “Vaqif” əsəri) sovet Şərqiindəki türkdilli xalqlar üçün bir nümunə, təsir

dairəsi geniş olan bir nümunə hesab edilə bilər. M.Şeyxzadə də bu ənənədən qidalanmışdır. Tarixə dərin ictimai-fəlsəfi baxışı, güclü müasirlik duyğusu ilə seçilən xarakterlər, ehtiraslar toqquşmasının drammatizmini canlandırmaqda qüdrəti olan M.Şeyxzadə S.Vurğun ənənəsindən yaradıcı surətdə istifadə etmişdir.” (6, s.8)

Dramaturq M.Şeyxzadə “Mirzə Ulugbəy” faciəsi üzərində 19 il çalışmışdır. Qüdrətli fəth Əmir Teymurun nəvəsi olan Mirzə Ulugbəy XV əsrdə öz dövrünün tanınmış astronomu olmuş və dünyanın ən böyük rəsədxanasını yaratmışdır. Onun şəxsiyyətində qəhrəmanlıq eşqi ilə işıqlı zəka vəhdət təşkil edərək öz xalqının yaddaşında dahi bir insan obrazı kimi qalmışdır. Belə bir obrazı poetik dillə qələmə almaq sənətkardan böyük qüdrət tələb edirdi. Çox yaxşı ki, M.Şeyxzadə o qüdrət və cəsarəti özündə taparaq özbək ədəbiyyatına dəyərli bir inci kimi bu əsəri bəxş etmişdir.

“Mirzə Ulugbəy” tarixi faciəsini dilimizə tərcümə etmiş şair Xəlil Rza bu əsərin sənətkarlıq baxımından mükəmməl elmi təhlilini də vermişdir. O yazırdı ki, M.Şeyxzadə “özbək elmi və mədəniyyəti tarixində müstəsna mövqeyi olan Mirzə Ulugbəyin (1394-1449) obrazını yaradarkən Nizami dühasından ilham almışdır. Nizami qələmində İskəndər üç substansiyalı xilqətə malikdir: hökmdar, alim, peyğəmbər. M.Şeyxzadənin əsərində isə bu anlayışlardan ön plana çəkiləni birincisi və ikincisidir. Başqa sözlə desək, Mirzə Ulugbəyin şəxsində ədalətə güvənən qüvvətli bir dövlət xadiminin və elmi tərəqqiyə yol açan alimin surətini yaratmağı məqsəd seçmiş və buna nail olmuşdur.” (2, s.223-224)

Ədəbiyyatşünas alim P.Xəlilov bu əsəri mənzum faciənin ən gözəl nümunələrindən biri hesab edərək yazmışdır: “Tarixi keçmişi özünün təbii inkişaf meylinə başlıca ictimai-siyasi kolliziyası ilə açıb göstərən əsərlərə də maraq və ehtiyac az deyildi. M. Şeyxzadənin “Mirzə Ulugbəy” faciəsi həmin ehtiyacı ödəyən kamil sənət nümunəsi kimi sevildi və görkəmli qələm sahiblərinin təqdirini qazandı. Bu tarixi faciədə müəllif ictimai mühitin ziddiyyətlərini əks etdirən süjet xətti ilə ailə-məişət təzadları üzərində qurulmuş süjet xəttinin ülvə vəhdətini təmin edərək Teymurilər sarayının panoramını yaratmışdır.” (12, s.157)

Tanınmış özbək ədəbiyyatşünasları Seyfulla Mirzəyev və Səid Şirməhəmmədov da M. Şeyxzadənin “Mirzə Ulugbəy” faciəsini sənətkarlıq baxımından yüksək qiymətləndirmiş və müəllifin bu əsər üzərində işləyərkən dahi Şekspir yaradıcılığından faydalandığını göstərmişdilər. (3, s.253)

Dramaturq M.Şeyxzadə “Cəlaləddin Mənqubərdir” və “Mirzə Ulugbəy” pyeslərindən başqa “Əbu Reyhan Biruni” əsərini də yazmışdı. Özbək alimi, professor Naim Kərimovun bildirdiyinə görə, müəllif illərlə üzərində çalışdığı bu əsərin tamamlanması üçün xəstəxanada da qeydlər aparırdı. Təəssüf ki, M.Şeyxzadə pnevmoniya (sətəlcəm) diaqnozu ilə Daşkəndin ixtisaslaşmış xəstəxanasında (o zaman bu xəstəxanaya leqkomisiya deyirdilər) müalicə olunarkən, 1967-ci il fevralın 19-da dünyasını dəyişmiş və həmin əsərin əlyazması da elə xəstəxanadaca yoxa çıxmışdır. (9, s.15) “Bu günə qədər də babamın fikrində tutduğu beşlikdən – Xəmsəsindən sayca üçüncü pyesinin əlyazmasının aqibəti nə biz qohumlara, nəvələrə, nə də ki, heç kimə bəlli deyil.” – deyən şairin nəvəsi Gülşən Kəngərinskaya da bu faktı təsdiqləyir.

Maqsud Şeyxzadə Özbəkistan elm tarixində tanınmış alim və pedaqoq kimi böyük nüfuz sahibi olmuşdur. O, 1938-ci ildən ömrünün sonunadək Nizami adına Daşkənd Pedaqoji İnstitutunda özbək ədəbiyyatı tarixindən dərs demişdir. Bir istedadlı alim kimi cığatay (özbək) klassik ədəbiyyatının banisi Ə.Nəvai irsini mükəmməl bilən və tədqiq edən M.Şeyxzadəni nəvaişünaslar özlərinə ustad hesab etmişlər. Təsadüfi deyildir ki, onun elmi əsərləri özünün dərin təhlili və sanballılığı ilə bu gün də öz əhəmiyyətini saxlamaqdadır. M.Şeyxzadənin altı cildlik “Seçilmiş əsərləri” nin bir kitabı bütövlükdə Nəvaiyə həsr edilmişdir. (3, s.251)

Xəlil Rza yazmışdır: “Özbək ədəbiyyatında ideallaşdırma təmayülünün mahiyyətini qavrayan və şərh edən ilk alim M.Şeyxzadə olmuşdur. Onun Nəvaiyə dair araşdırmalarında bu cəhət xüsusilə aydın görünür”dü. (2, s.226)

M.Şeyxzadənin 200-dən artıq elmi məqalələrində klassik və müasir özbək ədəbiyyatının, Azərbaycan və dünya ədəbiyyatının aktual problemləri tədqiq olunmuş, elmi əsaslarla təhlil və tənqid edilmişdir. Publisistik məqalələrində, yol-səfər qeydlərində elmi-baxış və münasibətlərini maraqlı görünəcək dərəcədə ortalığa

qoymuşdur. Zəngin dünya poeziyasının fəlsəfi nöqtələrinə toxunmuş, onları öz baxış bucağından yanaşmaqla, maraqlı və dərin məzmunlu mülahizələri ilə şərh etmişdir. O, nəinki klassiklərin, eləcə də gənc qələm sahiblərinin yaradıcılığına yer verməklə, bütövlükdə ədəbiyyatla yaşadığını, onunla nəfəs alıb həyatını davam etdirdiyini göstərmişdir.

M.Şeyxzadə əsl alim idi. Sadə, səmimi və təvazökar alim. Xalq üçün, insanlıq üçün yanıb-yaxılan alim. Milli ruhuna söykənib, milli varlığı, bəşəri duyğuları ilə yaşayan alim.

Maqsud Şeyxzadə mahir tərcüməçi idi. O, tərcüməyə ciddi bir iş kimi yanaşır, tərcümə ilə nəfəs alıb, qəlbinə, ruhuna yaxın olan əsərləri “özünküləşdirmək” səviyyəsinə qədər yüksəltməklə tərcümə edirdi. Bu həm də onun dünya poeziya incilərinə dərinlən bələdliyindən irəli gəlirdi. O, Roma ədibi Ezopun, yunan klassikləri Esxil və Hesiodun, Azərbaycan klassikləri Nizami və Füzulinin, gürcü klassiki Şota Rustavelinin, ingilis klassikləri V.Şekspir və C.Q.Bayronun, alman klassiki İ.V.Hötenin, rus klassikləri A.S.Puşkin və M.Y.Lermontovun məşhur əsərlərini (“ Pələng dərisi geymiş pəhləvan”, “ Romeo və Cülyetta”, “ Hamlet”, “Sonetlər”, “ Çayl Harold”, “Faust”, “Motsart və Salyeri”, “Tunc atlı”, “Taunçağı ziyafət”, “Qafqaz əsiri”, “Bastunçu aulu” və s.) özbəkçəyə çevirmişdi. Təkcə bu tərcümə əsərləri ilə M.Şeyxzadənin özbək ədəbi dünyasında ən yüksək pillədə durmağa tam mənəvi haqqı çatır. Onun Azərbaycan ədəbiyyatından özbəkçəyə tərcümələri də təqdirəlayiqdir. (3, s.240)

M.Şeyxzadə, hər şeydən əvvəl, böyük şəxsiyyətdir. Azərbaycan və özbək xalqlarının yaddaşında əbədi qalacaq şəxsiyyət. Düzlük, doğruluq və mənəvi saflıq mücəssəməsi olan insan! “Şeyxzadə dünyanı və insan həyatını gözəl bir qəlb ilə duyan, parlaq bir təfəkkürlə dərk edən, düşünən şairdir. Onun bütün yaradıcılığını vərəqləyəndə- əlvan libasda bərq vuran nəfis lirikasının qəlboxşayan ahənginə qulaq kəsiləndə, “Daşkəndnamə”nin hikmət və fəlsəfəsindən dərin düşüncələrə dalanda, “Mirzə Uluğbəy”də bədii təxəyyülün qüdrətindən heyrətlənəndə, dastanların, qəsidələrin, mənzumələrin, rübailərin almaztək parlaq və saf misrələrindən ilhama gəlib coşanda, yanar zəkadan doğulmuş intellektual-fəlsəfi şeiriyyətinin təsirilə

fikirələrə qərq olanda, döyüşkən, cəngavər publisistikasının məntiqi gücündən zövq alanda, ədəbi düşüncələrinin, risalələrinin, məqalələrinin əsl alimənə bir ruhla yazıldığından fərəhlənəndə təsəvvürümüzdə şairin böyük və gözəl qəlbi bizə daha yaxın, daha doğma, daha məhrəm görünür. Və bu vaxt sövqi-təbii Maqsud Şeyxzadəni Gözəllik və Paklıq nəğməkarı deyə tərifləməyə başlayırıq. Və tərifimizdə zərrə qədər mübaliğə olmadığından, bu tərif yalnız onun sənətinin mahiyyəti, qədri-qiyəti müqabilində söyləndiyindən hədsiz sevinirik.” (4, s. 68-69)

Özbəkistan Respublikasının prezidenti Şafkat Mirzoyev demişdir: “Maqsud Şeyxzadə tarixi və mənəvi qohumluğumuzun parlaq rəmzidir və XX əsr özbək ədəbiyyatının ən yaxşı nümayəndələrinin fəxri siyahısına daxil edilib.” (13)

Ədəbiyyat

1. Kəngərli Qulu. Daşkənddə Maqsud Şeyxzadə haqqında məqalələr və xatirələrdən ibarət “Zamanın mütəfəkkiri” kitabı özbək dilində nəşr edilmişdir. 26.06.2010. azertag.az/xeber/
2. Rza X. “M. Şeyxzadə yaradıcılığında Azərbaycan-özbək ədəbi ənənələri.” Azərbaycan-özbək ədəbi əlaqələrindən səhifələr. Bakı, “Elm”, 1985. 280 s.
3. Ülvi Almaz. Azərbaycan-özbək (cığatay) ədəbi əlaqələri. Bakı, “Qartal” , 2008. 326 s.
4. Qafurov İbrahim. Sözüün işığı. Bakı, “Yazıçı”, 1979. 110 s.
5. Quliyev Elman. Dünyaya gəldim mən Azərbaycanda...” 21.05.2019. www.anl.az/download/meqale/xalqcebhəsi/2019/may/653307.htm
6. Şeyxzadə Maqsud. Əks-səda (şeirlər və poemalar). Bakı, “Yazıçı”, 1978. 142 s.

7. Ülvi Almaz. Maqsud şəxsiyyəti Azərbaycan- özbək ədəbiyyatları arasında körpüdür. İki xalqın oğlu Maqsud Şeyxzadə. Bakı, “Elm və təhsil”, 2019. 400s.
8. Əsgərli Əlizadə. Milli ideal mücahidi. Bakı, “Elm”, 2005. 419 s.
9. Fərəcov Savalan. “Mənim iki vətənim var, xoşbəxt deyiləmmi?!” medeniyyet.az/page/news/886/
10. Ələkbərov Əzizağa. Azərbaycan-özbək mədəni əlaqələrinin inkişafında xalq şairi Xəlil Rza Ulutürkün rolu. Azərbaycan Respublikası Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyi. Milli-mədəni irsimiz ən qiymətli sərvətimizdir. (Elmi-praktik konfransda dinlənən məruzələr). Bakı, 2004. 170s.
11. Rza Xəlil. Maqsud Şeyxzadə (monoqrafiya). Bakı, “Bilik”, 1978. 67 s.
12. Xəlilov Pənah. SSRİ xalqları ədəbiyyatı, II hissə. Bakı, “Maarif”, 1977. 360 s.

Daşkənddə Maqsud Şeyxzadəyə həsr olunmuş elmi konfrans keçirilib. www.xalqcebhəsi.az/news/culture/32191.html